

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سبک‌شناسی داستان آفرینش آدم (ع) و حوا
در تفاسیر فارسی تا پایان قرن ششم

تألیف: زمره ناهرخی

انتشارات شکر

سرشناسه	: شاه‌رخى، زهره: ۱۳۶۰
عنوان و نام پدیدآور	: سبک‌شناسی داستان آفرینش آدم (ع) و حوا در تفاسیر فارسی تا پایان قرن ششم / تالیف: زهره شاه‌رخى
مشخصات نشر	: همدان، انتشارات سُکر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۶ص
شابک	: 978-600-7538-83-8
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
موضوع	: آدم، پیامبر--داستان
موضوع	: Adam – Fiction
موضوع	: حوا – داستان
موضوع	: Eve, (Biblical figure) – Fiction
موضوع	: قرآن—قصه‌ها—نقد و تفسیر
موضوع	: Qur'an stories -- Criticism, interpretation, etc.
موضوع	: قرآن—تفاسیر—تاریخ و نقد
موضوع	: Qur'an -- Commentaries -- History and criticism
رده‌بندی کنگره	: ۳۵۳/۹/۸۸۸ BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۰۰/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۹۴۱۸۲۴

سبک‌شناسی داستان آفرینش آدم (ع) و حوا در تفاسیر فارسی تا پایان قرن ششم

مؤلف: زهره شاه‌رخى

ناشر: انتشارات سُکر

انتشارات سُکر

چاپ و صحافی: سرافراز

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶

شابک: 978-600-7538-83-8

صفحه آرایى: لیلا عواطفی اکمل

تیراژ: ۱۰۰۰

بها: ۱۶۵۰۰۰ ریال

«تمامی حقوق برای ناشر و مؤلفان محفوظ است»

فصل اول: کلیات

۹	مقدمه
۱۱	تفسیر
۱۱	سبک و سبک‌سناسی

فصل دوم: بررسی ویژگی‌های سبکی تفاسیر

۲۱	سطح زبانی تفاسیر
۲۱	سطح آوایی
۲۲	فرایند کاهش (حذف)
۲۵	فرایند افزایشی
۲۷	فرایند دیگرگونی و جایگزینی واج‌ها (اببدال)
۳۰	فرایند آوایی آمیغ و ترکیب (ادغام به حذف)
۳۱	سطح دستوری
۳۶	کاربرد افعال پیشوندی
۵۴	وندها
۵۵	اصوات
۵۶	بررسی تحولات نحوی تفاسیر
۵۷	فعل
۵۷	جایجایی ارکان جمله
۵۹	حذف ارکان جمله
۶۰	تکرار ارکان جمله

۶۱	 سطح ادبی تفاسیر
۶۲	 علم لغت
۶۵	 مفردات و اصطلاحات کهن به کار رفته در تفاسیر
۶۸	 کاربرد واژگان مترادف
۷۰	 صنایع بدیعی تفاسیر
۷۱	 صنایع بدیع لفظی
۷۴	 صنایع بدیع نثری
۷۶	 بررسی سطح حکری تفاسیر
۸۱	 خبر خلقت
۸۲	 واکنش فرشتگان
۸۲	 علت واکنش فرشتگان
۸۳	 توجیهات دیگر تفاسیر
۸۴	 خلافت
۸۵	 حکمت خلیفه خواندن آدم (سرّ خلافت)
۸۶	 خلقت
۸۷	 عناصر خلقت آدم (ع)
۸۹	 نحوه‌ی خلقت
۹۱	 دمیدن روح
۹۲	 آموزش اسماء
۹۹	 استثنای سجود (ابلیس)
۱۰۶	 بهشت
۱۰۶	 آفرینش حوا
۱۰۸	 موقعیت بهشت
۱۰۹	 تحذیر خداوند آدم (ع) را از شیطان
۱۱۲	 نهی از نوع یا عین درخت؟

- نوع نهی..... ۱۱۲
- فریب خوردن آدم (ع)..... ۱۱۳
- هبوط..... ۱۱۷
- توبه‌ی آدم (ع)..... ۱۱۸
- عناصر اسرائیلی داستان..... ۱۲۰
- عناصر اساطیری داستان..... ۱۳۸
- تأویلات شخصی مفسران از قصه‌ی آدم (ع) و حوا..... ۱۵۹
- فرزندان آدم (ع)..... ۱۶۷
- داستان فرزندان آدم (ع) از نگاه تفاسیر..... ۱۶۸
- مباحث فقهی و کلامی داستان..... ۱۹۰
- منابع و مأخذ..... ۲۰۱

قرآن کریم مشتمل بر داستان‌های فراوانی است که در میان این داستان‌ها زندگی و سرگذشت پیامبران و امتشان حجم زیادی از آیات قرآن را به خود اختصاص داده است؛ از جمله، می‌توان به داستان: حضرت آدم(ع)، نوح(ع)، هود(ع)، یوسف(ع) و موسی(ع) اشاره کرد که با استناد به برخی آیات قرآن، واقعی و بر حق بودن این قصه‌ها آشکار می‌گردد.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ.^۱

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ.^۲

تفاسیر از منابع غنی و اصلی قصص قرآن هستند. در تفاسیر به شیوه‌ی ترتیب قرآنی و در خلال تفسیر آیات، به قصه‌های قرآن پرداخته شده است. تفاسیر موثق، منابع معتبر و صادقی برای بررسی قصص قرآنی هستند؛ اگر چه در آن، هر جای تأملی وجود دارد و آن گرایش برخی از تفاسیر به نقل روایات مندرج در تواریخ است که موجب ورود پاره‌ای از اخبار ضعیف و اسرائیلیات به درون آنها شده است؛ چنانچه نمونه‌ی آن در تفسیر امری دیده می‌شود. از آن جمله داستان حضرت آدم(ع) می‌باشد که طبری بسیاری از روایات را از قول و سبب آن منبّه (راوی اسرائیلی) نقل می‌کند که در سندیت آنها جای شک و تردید وجود دارد.

اهتمام جدی متفکران مسلمان به یادگیری علوم و معارف قرآنی و نیز گسترش اسلام در میان اقوام غیر عرب، زمینه‌ی پدیدار شدن تراجم و تفاسیر به زبان‌های محلی و بومی را فراهم ساخت. این رویکرد به ترجمه‌ی کلام الهی در میان مسلمانان فارسی‌زبان که مشتاقان فارسی احکام الهی و سنن اسلامی بودند، زودتر از سایر ملل نمایان شد (اسفراینی، ۱۳۷۵: دوسه).

به‌طور رسمی ترجمه و تفسیر قرآن کریم از اواخر قرن سوم هجری و اوایل قرن چهارم آغاز شد و این اقدام به موازات احیاء فرهنگ و شعر و ادب پارسی بود؛ و پس از آن ترجمه و تفسیرها همپای سایر آثار ادبی نظم و نثر پارسی بر کلام خداوند نگاشته شد و آثاری ارزشمند، که علاوه بر

۱. همانا این داستانی است راست و درست (آل عمران/۶۲)

۲. در داستان‌هایشان خردمندان را عبرتی است این داستان‌ها بر ساخته نیست بلکه تصدیق سخنان پیشینیان و تفصیل هر چیزی است ... (یوسف/۱۱۱)

متضمن بودن معانی بلند کلام الهی، از شیوایی سخن پارسی نیز بهره‌ی وافر و کامل داشتند پدیدار شدند و گنجینه‌های تازه‌ایی بر ذخایر ادب فارسی افزوده گشت.

علم تفسیر در ماهیت خود انواع بحث‌های ادبی از قبیل: صرف، نحو، لغت و بلاغت را شامل می‌شود که به موازات آن، تفاسیر نیز گرانبار از این گونه مباحث هستند. از سویی لازمه‌ی تفسیر عربی یا فارسی، پرداختن به موضوعات ادبی است که از آن میان برابره‌ای فارسی‌ای که مترجمان معادل لغات قرآن نهاده‌اند بسیار دقیق و سنجیده و گویاست که در غنا بخشیدن و پرمایه کردن دایره‌ی واژگان زبان فارسی تأثیر بسزایی داشته است.

توجه به استعمال افعال به صورتی غیر از امروز و نیز ویژگی‌های دستوری کلمات یا جملات از جمله اختصاصات دیگر تفسیری فارسی است که می‌تواند ما را در تدوین دستور تاریخی و آگاهی از سابقه‌ی زبان در یاری کند. همچنین گوناگونی مباحث اعتقادی قرآن، تنوع موضوعات و گستره‌ای وسیع از تئیرات و لغات را دربردارد و تفاسیر را ادیبانه و پرمایه کرده است که نشانگر تحول سبک نویسندگی زبان فارسی می‌باشد.

متون تفسیری فارسی کهن برخیز عروق رایج، نه تنها از دید دینی، عقیدتی، علمی، تخصصی و... قابل بررسی و مراجعه هستند بلکه از نظر ساخت زبانی و ادبی و به‌ویژه از لحاظ فکری، باورشناسی و جهانگردی مؤلف نیز در خور توجه و مطالعه‌اند. بررسی و مطالعه‌ی متنی این گونه کتب از نظر تغییرات نگارشی، دستوری، لغوی و آوایی اطلاعات سودمندی را در اختیار ما می‌گذارد افزون بر آن تحلیل و بازکاوی مشرب فکری رنگارنگ به دستر به دنیای پیرامون و جهان آخرت ما را با حقایقی آشنا می‌سازد که کمتر بدان توجه شده؛ از عنوان نمونه، تحلیل و تفسیر مفسر از قصه‌های قرآنی با تغییراتی در فرم یا قالب قصه، تغییراتی در محتوا و عناصر داستان، تأویلات شخصی و جهت‌دار مفسر، استفاده از عناصر اسرائیلی و اساطیری در تفسیر و تفصیل قصص موجز و مجمل قرآنی، استفاده از روایات نامعتبر و احادیث موضوعه در جهت تبیین و تأیید مقصود مفسر، رمز و تمثیل و... به سبب نگرش یک سویه‌ی ما به اینگونه متون از نظر دور نگاه داشته شده است (ایرانی، ۱۳۸۲: ۳۹۷).